

Ս. ՍՍՀԱՅ ԵՒ Ս. ՄԵՍԲԸՊ
ԻՐՆԵՑ ՆՇՍՆԿԱՌԻԹԻՆԸ ՀԱՅՈՑ ԵՎԶԵՅԱԿԱՆ
ԵՒ ԳՐԱԿԱՆ ԿՆՆԵՐԻՆ ՄԼՁ

Ա

Ներկայ յօդուածը որ լոյս տեսած է արդէն «Լոյս» կրօնաթերթին մէջ, վերադառնալով հրատարակենք Հեղանակին կողմէ կատարուած ինչ ինչ փոփոխութիւններով:

ԽՍԻ.

Մարդկային արդար հետաքրքրութիւն մը գահացնելու չափ գտնել կենսադրականներ չունինք այս մեծ, այս սուրբ մարդոց վրայ, որոնց սակայն ամենէն մեծ եւ ամենէն սուրբ աշխատութեան արդիւնքը կը վայելինք ամէն վայրկեան, — այսինքն՝ հայերէն առ-գի կազմակերպութիւնը եւ Ս. Դրոց Թարգմանութիւնը:

Հնախօսական հետազօտութիւններ պէտք եղած լոյսը գետ չեն կըրցած սփռել հայոց նախաքրիստոնէական ժամանակներուն վրայ, ցոյց տալու համար թէ հայը ի՞նչպէս կ'դէր ու կ'կարդար, քանի որ ունէր գեղեցիկ լեզու մը, ճկուն եւ ատակ՝ գաղափարներ եւ մտածումներ արտայայտելու: Հայոց քրիստոնէացումէն ետքը՝ զիտենք որ յոյն եւ աւորի լեզուներով կ'կատարուէր առուածապաշտութիւնը հայոց եկեղեցիներու մէջ եւ հաւանաբար պարսկերէնն ալ — անշուշտ չէր — անծանօթ չէր տնտեսագիտական կեանքի մէջ: Յոյն եւ 'ասորի լեզուներ, մանաւանդ յունարէնը ճշիւ իրենց նախաքրիստոնէական եւ քրիստոնէական ժամանակներու արտադրութիւններով, լեզուներ մշակութեան եւ զարգացման, կրնային ամէն պէտք գոհացնել հայոց մէջ ալ: Բայց այս չէր խնդիրը. հայ ժողովուրդը ունէր իր լեզուն եւ այդ լեզուն գրուած ատեն պիտի բաւէր հայոց գրական կեանքը շինելու եւ զարգացման միջոցները գտնելու: Բուն ժողովուրդի լեզուն, այսինքն՝ տարածուած, խօսուած լեզուն աւելի դիւրին էր գրականացնել քան թէ օտար լեզու մը ժողովրդականացնել: Յունարէնը կամ ասորերէնը շատ ծանօթ լեզուներ չէին հայ ժողովուրդին համար. կ'պատմուի թէ հայերէն գիրերու գիւտէն յառաջ եկեղեցւոյ մէջ այդ օտար լեզուներով եղած ընթերցումներէն բան չէր հասկնար ժողովուրդը, թարգմանութիւնը աւհրաժեշտ էր. եւ նոյն իսկ այսպիսի պէտք մըն ալ գոհացնելու համար բաւական թուով պաշտօնեանք՝ չկային: Այս բոլոր զժուարութիւններն են որ ստեղծեցին այն կենսական պէտքը, որ Ս. Մեսրոպի եւ Ս. Սա-

հակի անմահ գործն է : Հայ ժողովուրդի 4500 տարիներէ ի վեր կ'գրէ ա-բ-գ , եւ կ'հասկնայ իր եկեղեցին : Սորհող եւ ուշադիր միտք մը կարելի չէ՝ որ ամէն գրչի շարժումին չյիշէ Ս. Մեսրոպն ու Ս. Սանակը եւ չզմայլի մեր մտաւորական կեանքի այդ առաջին ամուլին վրայ :

Ինչպէս որ չունինք Ս. Սանակի եւ Ս. Մեսրոպի վրայ մարդկային արդար հետաքրքրութիւն մը քննադատական փնտրի կենսագրականներ , նոյնպէս չունինք որոշ եւ գոնացուցիչ տեղեկութիւններ հայերէն ա-բ-գի գիւտին եւ կաղմակերպութեան մասին : Շատ հետաքրքրական է սա պարագան , ամէն մի հնարաւորութիւն կար այսպիսի նշանաւոր քէպք մը եթէ ոչ , մանրամասն , գոնէ իր գլխաւոր գիծերով պատմագրե-լու համար : Բայց հայերէն գիրքերու գիւտին վրայ խօսողներ գերբնա-կան շրջանակներու մէջ կ'առնեն զայն եւ երբեք չեն ըսեր թէ ինչ է Ս. Մեսրոպի աշխատութեան նկարագիրը , Հայերէն գիրքերու իբր գոյի եւ հնարիչ կ'անշնանք Մեծ Վարդապետը , բայց չենք գիտեր իր աշխա-տութեան բովանդակ նկարագիրը , աշխատութիւն մը , որ իւրաքանչեւ գերազանցապէս գիտական է : Տարակոյս չկայ՝ որ տեղեկութիւններու նուազութիւնը եւ ա՛յն գերբնական շրջանակը , որու մէջ առնուած է Ս. Մեսրոպի բոլոր աշխատութիւնը , ցոյց կուտան՝ թէ շատ դիւրին գործի մը չէր ձեռնարկած Ան : Իր հնարամտութեան լծորդած էր ա-ղօթքը , իր հոգեկան բոլոր ոյժերը ժողոված կեդրոնացուցած էր այն նշանագրերու վրայ , որոնք պիտի թարգմանէին հայ լեզուի հնչիւննե-րը : Յարացոյցի (իտէալ) կեանքին անձնատուր եղողներ , մօքով ճըշ-գումած , որոշուած , ձեւումած գիւտերը իրականացնելու համար ապրող-ներ միայն գիտեն թէ ինչ է Ս. Մեսրոպին աշխատութիւնը պարփա-կող գլբնական շրջանակը : Աղօթաւորի կամ տեսանողի կեանքը աւե-լի մեծ յարմարութիւններ ունի գիւտեր ընելու համար : Եւ երբեք անպատեհութիւն մը չեմ տեսներ հոգեխօսական այսչափ պայծառ եւ ի-րապէս հաւատացեալ հոգիի մը հաստատուն բարձրութիւններուն եւ դէպ ի իր յղացումը առած թռչքներուն մէջ երեւակոյտել Ս. Մեսրոպը , որ վերջապէս կ'յաջողի մարմին տալ իր ճամբարդութիւններու , իր հետազոտութիւններու , իր համեմատութիւններու , իր աղօթքներու , իր տեսիլներու , վերջապէս իր բոլոր զրական եւ բարոյական աշխատու-թիւններու , արգիւնքին , որ է՝ ա-բ-գ :

Թէ գիտնօրէն ինչպէս պէտք է վերլուծել եւ ըմբռնել հայերէն գիրքերու գիւտին մէջ Ս. Մեսրոպի աշխատութիւնը , այս մասին բաւա-կան բաներ գրուած եւ խօսուած են գիտնական աշխարհի մէջ : Հանդէ-սին հմուտ աշխատակիցը , Տօքթ. Յ. Թօփեան , ձեռնարկած է արդէն այս մասին կարելի եղածին չափ համառօտ , նոյն ատեն ամբողջական զազաւար մը տալ մեր ընթերցողներուն :

Դասնանք մեր բուն նիւթին :

Կարելի չէ պնդել՝ թէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորի առաջել լծինը՝
 իր քրիստոնէակեան եւ գիւղապետեան բովանդակ հայր ս. Բանբոյ՝
 քան առեակեան արգիւնք մը տար՝ ե՞լ Ս. Մարգարէ եւ Ս. Սահակ չնայ-
 ացնէին Լուսաւորչին գործը : Այսպէս՝ գոռարին ենթադրութիւն մը
 ընկաւ իրաւունք ունինք՝ դիտելով քրիստոնէութեան քարոզութիւն
 եւ ծաւալումը հայոց մէջ : Եթէ թաթէս եւ Բարթողիմէոս Առաքեալնե-
 րու աշխատութիւնները շատ չաւա կորսնցուցին իրենց թափն ու փայ-
 լը հեթանոս ժողովրդի մը մէջ, կրնար միեւնոյն երեւոյթը պատահել
 Լուսաւորչի աշխատութեան ալ վրայ, թէ եւ անուշաւալի է՝ որ Լու-
 սաւորչի գործելու եղանակը բոլորովին տարբեր էր եւ հայոց ընդհա-
 նաւր գործը՝ քրիստոնէացումը՝ այնպիսի երեւոյթ մըն էր, որ կրնար
 ապահովութեան ամէն յոյս ներշնչել Աւետարանի յաջողութեան եւ
 հաստատութեան մասին : Եւ սակայն բուն գոռարութիւնը հոս է տը-
 դէն : Ի՞նչ ըներ հայը այդ աւետարանը : զոր չէր հասկնար իր խոսած
 լեզուով : Անհնար է երեւակայել սակից աւելի տաժոնելի բան մը ժո-
 ղովուրդի մը համար, որ չհասկնար քարոզուած կրօնքին գիրքը, մաքի
 եւ սրտի խոշտանգում մըն է այս պարզագէտ : Հակառակ Լուսաւորչի
 ձեռք բերած հրաշալի յաջողութիւններուն, մանաւանդ Անոր նախա-
 տեսած միջոցներուն, միջոցներ՝ որ քրիստոնէութիւնը հայոց մէջ ա-
 մուր պտելու պիտի ծառայէին, ամէն հաւանալանութիւն կար՝ որ նո-
 րադարձ ժողովուրդը վերադարձ ըներ դէպ ի իր հին կրօնը, դէպ ի իր
 հին հաւատալիքները, եւն : Այս գոռարութիւնը իրողութիւն մըն է
 միշտ ոչ միայն հիմնապէս իրարմէ տարբեր կրօնէ մը ուրիշ կրօնի մը
 անցնող ժողովուրդներու համար : այլ նոյն իսկ միեւնոյն կրօնի մէջ
 յարմարութիւններ ստեղծելու համար : Այսպէս օրինակի համար՝
 դիտեցէք եւրոպական եւ ամերիկեան միաբնակներու գործունէութեան
 նկարագիրը, անոնք ա՛ւր ալ երթան՝ բաւական չեն գտներ աւետարանի
 պարզ քարոզութիւնը, այլ անհրաժեշտ կ'աւանդին Աւետարանը թարգ-
 մանել եւ այնպէս տալ այլացեղ եւ այլալեզու ազգերու եւ ժողովուրդ-
 ներու ձեռքը : Թաղէս եւ Բարթողիմէոս Առաքեալներէն մինչեւ Ս.
 Գրիգոր Լուսաւորիչ գրեթէ երեք դարեր անցած էին եւ քրիստոնէութիւնը
 այդչափ միջոցի մը մէջ, որչափ գիտնէր, տարածուեւ հանգամանք
 մը չէ՞ր առած : Խիստ կրօնը հեթանոսութիւն էր եւ հոր-կրօնը արգէն
 կ'ապառնէր ամէն տեղ : Ս. Գրիգոր Լուսաւորչէն՝ մինչեւ Ս. Սահակ եւ
 Ս. Մեսրոպ Գրեթէ դար մը կ'երկարի եւ այդչափ միջոցի մը մէջ քրիս-

ստիճակով ինքը հաշիւ հաստատուելցաւ հայոց մէջ եւ առի աշխարհի աշխատութիւններու եւ ձեռնադրութիւններու շնորհիւ, որոնց արդեւ աւելի տրեւիչ է՝ որ հայ հեթանոսութիւնը զմազբաւէր Բայց զարմանալի է անշուշտ գիտնալ՝ թէ հայերէն գիրերու գիւտէն եւ Ս. Գրոց Թարգմանութեան փառքը երբ Ա. Մեսրոպ առաքելութեան Ղլ Արամիկէ հայոց մէջ, Կիւս ապագին պնդին կ'զտնէ հեթանոս հայ հիմնադրներ եւ Կաթողիկոսական միջոցներու կ'զմէ վր ժողովութիւնը անոնց ընդունել տալու համար Այս քաջատուութիւններէն ետքը կարծենք ալ զիւրիկէն համարալ՝ թէ Ենչ նշանակութիւն ունին Ս. Սահակ եւ Մ. Մեսրոպ Կաթողիկոսացիք մէջ Ա. Գրիգոր, Լուսաւորչի վերանորոգած քրիստոնէութիւնը հաւանաբար շատ քան պիտի չխօսէր հայոց Պօլէ Կոյ գրական շուքման Հայերէր նշանաշինին Ա. Գրիգոր ամուսնացաւ թեան ամբողջ դուրսիւնը Աւետարանի քարոզութեան այսչափ Գիմնական աշխատի գրական քարոզութեւն Ս. Սահակէն եւ Ս. Մեսրոպէն՝ Այն իրողութեան հետեւին էւ որուն նմանը թերեւս չենք գտնել՝ քրիստոնէութեան ամուսնութեան մէջ և մենք ալ այսպէս կ'զմեն ինքը երկու Կաթողիկոսական գիւտներու առջեւ, որոնց փայլուն տաղանդը, ամուսնացաւ արքայ, անկեղծութիւն, անսպառ յոյսը, առաքելական անվերջ ողին՝ անհամեմատելի քարոզութիւն մը կուտան իրենց գործին պատմութեան մէջ Կաթողիկոս մը կ'ալ մէջտեղ, անգիր լեզու մը, զանի գրաւոր լեզու, եւ Կաթողիկոս լեզուաւ թարգմանել, մատենագրել, կանոնագրել, եւ կեղեցիկ կազմակերպել եւ երեւան բերել գրական հարուստ կեանք մը՝ ասոնք ալ առաւելագոյն արդիւնքներն են Ս. Սահակի եւ Ս. Մեսրոպի աշխատութիւններուն և

Արդեօք զհետք է երեւակայել այս պատուական անձնաւորութիւններու ժամանակակիցներուն եւ խօսակիցներուն հրճուանքը հայերէն գիրերու գիւտէն ետքը Թէ՛ Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ ամենէն յառաջ իրենց ժամանակակիցները լուսաւորելու աշխատեցան, ասոնց օգուտը մտածեցին, շատ բնական էր այս Բայց աշխարհի էր իրենց աշխատութեան ակզբունքն ու նպատակը՝ որ ժամանակաւոր պայմաններու մէջ պիտի նամիտուէր Ամէն դարու համար եւ ամէն ժամանակի պարմար աշխատութիւն մըն էր այդ, որ միշտ ժամանակակից, միշտ կենդանի կը պահեն Ա. Սահակը եւ Ս. Մեսրոպը ամէն դարու եւ ժամանակի հայ ժողովուրդին մէջ և

Գրականութիւնը քաղաքակրթութեան կամ յառաջիմութեան էութիւնը կ'կազմէ Այն ժողովուրդներ, որ լեզու ունին եւ չունին գիր՝ հեռիին ինքնաշատուկ զարգացման մը բարերար ազդեցութեանն եւ արդիւնքէն Ժողովուրդի մը էութիւնը կ'ցոյց իր իսկ գրականութեան մէջ Գրականութիւնը հարազատ ցոյցացուցին է ժողովուրդի մը

բոլոր բարձրունքները երևան կ'անցնէ անոր առաջին, կեանքը, անոր սէրը, անոր կիրքը, անոր անսկզունի անհատական ըմբռնումը, անոր ազօթքը, անոր յարաբերութիւններն ու վերաբերութիւնները մարդկային ընկերութեան այլ եւ այլ հատուածներուն հետ, եւնչ, եւնչ : Ժողովուրդը մը յատուկ գրականութիւնը իր կեանքն է ամբողջ, արդէն կ'ապրին անոր ժողովուրդներ, որ միմիայն լեզու չեն, աստիճան մասլէնու ինչ-նազարդացման հանդէսները : Ուրիշ ազգերու գիրքն ու գրականութիւնը կրնան անգիր լեզուներու մէջ անհատական զարգացման ջրմասնակներ չիենլ եւ նոյն իւր ընդլայնել զանոնք, բայց չեն կրնար ժողովուրդի մը մտաւորական ինքնուրոյնութիւնը ստեղծել : Այսպիսի մէկ պրոգնէնք՝ Ժողովուրդի մը իրեն յատուկ լեզուն եւ գրականութիւնը միայն կրնան տալ : Հայերը պիտի չունենան այսօր մատենագրական այն զեղեցիկ հարստութիւնը, որ ոչ միայն իր ամբողջութեան փառքն է, այլ նաեւ գիտնօրէն մասը կ'իջադէ տիպեքական մտաւոր կեանքի արտագրութիւններուն : Հայերէն գրականութեան այդ փառքին փառաւոր ստեղծիչները եղած են Ս. Սահակ եւ Մ. Մեսրոպ :

Եթէ զուտ կրօնական կամ եկեղեցական տեսակէտով դիտենք հայերէն գիրերու գիւտը, կ'անմենչ թէ այս կողմէն ալ քրիստոնէական եկեղեցին հայոց մէջ յատուկ նկարագիր մը չիանձնէ իրեն : Իրաւ՝ որ քրիստոնէութիւնը հիմնադէս նոյն է ամէն տեղ : Բայց քրիստոնէական կեանքի արտայայտութեան եւ աստուածապաշտութեան ձեւերը մէջ իւրաքանչիւր ժողովուրդի յատուկ այնպիսի բաներ կան, որ կարելոյ են : Վասն զի ասոնք արդիւնք են իւրաքանչիւր ժողովուրդի կրօնախօսական զարգացման : Հայերէն գիրերու գիւտին եւ գրական զարգացման անմիջական արդիւնք են անշուշտ Հայ եկեղեցւոյ շարահանները : Քրիստոնէական եկեղեցւոյ ռազմօրդութիւնը զարգացնել եւ այսպէս հոգեւոր երգերու պէսպիսութիւն մը յառաջ բերել, որ բազմակողմանի ուսումնասիրութեան առարկայ մըն է ըստ ինքնան, երեւոյթ մըն է, Հայ եկեղեցւոյ յատուկ երեսօյթ մը : Շարականներու եւ հոգեւոր երգերու մէջ իսկապէս ինչ բաժին ունեցած են Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ, վատահարաբ չենք դիտել : Բայց գիտենք՝ որ առաջին թարգմանիչներ, կա՛ն : Թարգմանչաց Դպրոցը հիմնեց հոգեւոր երգերու այդ բազմօրինակ գրութիւնը, որ հետզհետէ զարգացաւ : Կանոնաւորուեցաւ եւ ամբողջացաւ : Ս. Սահակի եւ Ս. Մեսրոպի անուններուն կապուած շարականներ՝ նոյն իսկ իրենց աւանդական արժէքով յարգել են : Թեւեւ այնպիսի կտորներ կան շարականներու մէջ, որոնք ինքներու կ'վերագրուին, ծագումով ըլլան Ս. Սահակինը եւ Ս. Մեսրոպինը : Շարահանի զարգացումը, որ կամխառն կաթոլիկոսէն մինչեւ ներսիսեանց եւ Դրեզդրիսեանց ժամանակը իր կատարելութեան կ'հասնի : Ս. Սահակէն

և Ա. Մեսրոպէն բան մը սանի իր մէջ : Հայ Եկեղեցւոյ ժամակարգութեան
այն մասերը , որ զուտ հայ վարդապետներու գործեր են , նտրեկը , ա-
ղօթքի այդ նորանշան երեսոյթը նոյն վանականի մը կեանքին վրայ ,
սէն . եւն . այնպիսի գրաւանքներ են քընտանդութեան ազդեցու-
թիւնը սուտ մատիբերու հայոց վրայ . կամ թէ քանք . վերլուծելու հա-
մար քրիստոնէութեան հայոցումը , որոնցմէ պիտի գրչուէինք՝ եթէ
Ս. Սահակ եւ Ա. Մեսրոպ մեզի առած շրջային հայերէն գիր եւ
գրականութիւն , Գիրն ու գրականութիւնը գիւրութիւններ կ'ընծա-
յն : միջոցներ կուտայ՝ որ իւրաքանչիւր ազգ եւ ժողովուրդ մշակէ
եւ զարգացնէ ինչպէս իր զուտ գրական կամ անտեսագրատկան
կեանքը , նոյնպէս իր կրօնախոսական կեանքը : Տարակոյս չկայ որ ա-
ռանց գրի եւ առանց գրականութեան ալ այսպիսի երեսոյթներ տե-
ղի կրնան ունենայ ժողովուրդներու կեանքին վրայ : բայց՝ առանք
կեանք յաւնին , լեզուէ լեզու փոխանցուելով՝ կ'այլախերպին , կ'փո-
խուին . կ'մաշին , կ'աղաւաղին : անծանօթ կ'ըլլան , կ'անհետանան
« Ես չե՛մ միթէ անգիր գրարութեան հակառակը , ի՛նչչափ զեզեցիկ
երգեր , գրոյցներ (հիշեալ) , պատմութիւններ օրօրամ են անգիր ժողո-
վուրդներու մտնկութիւնները եւ կորսուած են նոքը կամ շատ շատ
հատակաոր վիճակի մէջ հասած :

Հայ Եկեղեցւոյ կազմակերպութեան եւ ինքնայատուկ զարգաց-
ման տեսակէտով թանկագին կարեւորութիւն մը ունի Հայերէն գիրե-
րու գիւտը եւ հայ գրականութեան կազմակերպութիւնը Ս. Սահակի եւ
Ա. Մեսրոպի անգրգգ :

Հայերէն գիրերու գիւտը ուրեմն իբր արդիւնք անխոնջ աշխատու-
թեանց եւ աքնութեանց մեր անմահ թարգմանիչ-Հայերու , Սրբոյն
Սահակայ եւ Սրբոյն Մեսրոպայ իր ետեւէն կ'ընէ կարգ մը հակայ ի-
րողութիւններ , փառաւոր եւ պանծալի , որոնց մէջ կ'տեսնենք թէ
Հայերէնի պէս անգիր լեզու մը կ'գրալանահայ , կ'զարգանայ եւ իր
ճկնութեամբ , ճոխութեամբ կ'զառնայ իսկապէս քաղաքակրթիչ լեզու
մը , լեզու մը կարող երգելու , հաշուելու , դաւանաբանելու , քարոզե-
լու , աղօթելու , բանասիրելու , մատենագրելու , թարգմանելու , քեր-
թելու , եւն . եւն . Կը տեսնենք՝ թէ քրիստոնէութիւնը կ'կազապարուի
այդ լեզուով Հայոց մէջ եւ Հայ Եկեղեցին իր ինքնուրոյնութեան բո-
լոր գաղանթը կ'շինէ այդ գրուած լեզուին շնորհիւ . կ'տեսնենք վեր-
ջապէս՝ թէ Հայ ժողովուրդը քաղաքակրթութեան իսկական ճամբուն
մէջ կ'մտնէ իր գրականութեան ուժով . գրականութիւն մը , որ ի՛նչ եւ
նոր բոլոր արտագրութիւններով գրաւած է իրեն յատուկ բնական գետին
մը իր բանասիրական հետաքոտութիւններով , համեմատութիւններով ,
քննադատութիւններով , հնախոսութիւններով , զեղարուեստական միջ-

ցումներով, իր օրական եւ պարբերական հրատարակութիւններով, որոնք շարքը կ'երկարի հետզհետեւ եւ կ'զօրանայ:

Ասոնց ամբողջն ալ կ'պարտինք Ս. Սահակին եւ Ս. Մեսրոպին:

Բ.Վ.

Կ Ա Ր Ա Պ Ե Տ Ե Ջ Ե Ա Ն

Մեռաւ Կարապետ Եղեանը: Սա ինքնըստինքեան մի մեծ հարուստ է Հայութեան համար, մի անփոխարինելի կորուստ:

Եղեանի մահուամբ մեռաւ Ռուսաց պետութեան մէջ եղած վերջին բարձր հայ պաշտօնեան. առ վերջինն էր, որ քաղաքական ծառայութեան մէջ (ի հարկ է որդէս հայ) ամենաբարձր պաշտօնն ունէր. — անգամ Խորհրդի Լուսաւորութեան (կրթական) նախարարի եւ ծառայութեամբ էլ իսկական գաղանի խորհրդական՝ ծայրագոյն աստիճանը ունեցող, Բայց բաւական չէ, որ մենք կորցրինք մի պետական պաշտօնեայ, մենք կորցրինք մի հնախօս, մի լաւ արեւելագէտ, աւրեմն եւ նրա մահը մի խիստ կորուստ էր ըստասիրական-պատմական գրականութեան համար:

Ո՞վ էր Եղեանը:

Եղեանը հայ էր բառիս ամենալայն նշանակութեամբ, ամենքին օգնող, ամենի սրտի ցաւն հասկացող եւ ամէն կողմից հազարուոր հայեր զիմում էին այդ մեծ մարգարէն, որովհետեւ նա գիտէր մանեւ զիմօղի գրութեանը մէջ, հասկանալ նրա սրտի ցաւը եւ միշտ աշխատում էր ըստ կարելոյն օգնել:

Կորուստը մեծ է մանաւանդ Կարնայ Մանասարեան դպրոցի համար, որի սկզբնաւորութեան պատճառն էր եւ ցմառ կողարարն է:

Եղեանի ծագման մասին ինչ մօտ հաւաստի աղբիւրներ չը կան, միայն այսքան ըսել եմ, որ նրա ծնողները Ղրիմցի են եղած եւ կտրծեմ նոր-նախիջեւան գաղթած:

Կարապետ Յարութիւնի որդի Եղեանը ծնուեցաւ 1835 թ. օտպտեմբերի 5ին: Ուսումը ստացաւ Մոսկուայի Լազարեան ճեմարանում, որտեղ նա 1853 թ. աւարտեց մասնագիտական բաժնի դասընթացը արծաթէ չքանչաւով եւ մօտ. Պետերբուրգի համալսարանի Արեւելեան լեզուաց բաժանմունքը, որտեղ նայնգէս յաջողութեամբ աւարտեց եւ մի լուսարտաճառ ներկայացրեց, որի համար նա ստացաւ Արեւելեան լեզուաց մալիաբոյսի կոչումը: